

KOVÁCS ELEONÓRA

KÖZÖS MÚLT, FEHÉR FOLT

Szükséges-e ma Kárpátalján helytörténettel foglalkozni? Minden bizonnyal, amennyiben egy kevésbé ismert időszak eseményeinek feltárásáról van szó. A *magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”* című tanulmánykötetben szereplő munkák többsége az 1938-39 folyamán történt kárpátaljai eseményeket taglalja.

Botlik József *Ruszin vagy ukrán? Bródy András és Volosin /Ágoston/ Avgusztin politikai pályájának összevetése* c. tanulmányában részletekbe merülő pontossággal elemzi a két kárpátaljai közéleti személyiség és politikus tudományos, valamint politikai pályafutását. Bródy András (1895-1945) és Volosin Ágoston (1874-1945) politikai pályája 1938 októberében fonódott össze. 1938. október 11-én létrejött a Podkarpatszka Rusz Minisztertanácsa. Bródy András (aki az Autonóm Földműves Szövetség elnöke, és a ruszin irányzat képviselője volt egy személyben) került a minisztertanács élére. Volosin Ágoston (az ukranofil irányzat képviselője) államtitkárként a szociális és gazdasági ügyekért volt felelős. Bródy András miniszterelnököt 1938. október 26-án Prágában (a cseh-szlovák-ruszin közös minisztertanácsai ülésen való részvétel miatt utazott ide) hazaárulás vádjával letartóztatták. Ezek után az új kárpátaljai kormányfő Volosin Ágoston lett, aki 1939. március 14-én „rádióbeszédében kihirdette Kárpáti Ukrajna állami önállóságát” (23. o.).

A fent említettekkel azonos időben történő eseményeket taglalja Bánszki Hajnalka *Szlovákia és Kárpátalja 1938-39-ben. Hasonlóságok és különbségek* c. dolgozatában. A közös pont Csehszlovákia. A tanulmányban szó esik a cseh és a szlovák nemzet közötti egyesülési szándékról, mely megelőzte a Csehszlovák Köztársaság kikiáltását. A szerző hangsúlyozza a Csehszlovák Köztársaság területén működő szlovák pártok (HLS, valamint SNS) autonómia-törekvéseit, melynek eredményeképpen 1938. október 6-án a prágai parlament elfogadta, hogy Szlovákia autonóm területté váljon. Ezen a ponton találkozunk a két tanulmány témaköre az időben: 1938. október 9-én alakította meg a Podkarpatszka Rusz kormányát Bródy András, akinek utódja később Volosin Ágoston lett. E két történelmi személy életének további eseményeivel kapcsolatos a fent említett két tanulmány. Ezekből megtudhatjuk, hogy Volosin Ágoston 1939. március 15-én elhagyta Husztot. Prágában telepedett le, ahol aktív tudományos életet folytatott. Az NKVD egységei 1945. május 21-én

másodszer is letartóztatták, majd Moszkvába szállították. „A vallatások, a fizikai és morális megpróbáltatások következtében 1945. július 19-én elhunyt, életének 72. évében” (33. o.). Bródy András a Podkarpatszka Rusz megszűnését követően sem emigrált külföldre. 1944 novemberében a Kárpátalját megszálló 4. ukrán SZMERS alegységének parancsnoka elrendelte letartóztatását. Hazaárulással vádolták. Ügyében 1946. május 25-én hoztak ítéletet. Az ítélet végrehajtásának pontos idejét tekintve eltérő adatok ismeretesek, de a tanulmány szerzője szerint a pontos dátum és hely: 1946. december 7., Ungvár.

Korszun Alekszej *Bródy András és Volosin Ágoston politikai rehabilitálásának folyamatáról* c. tanulmányából kiderül, hogy a bűnvádi eljárás dokumentumanyagának felülvizsgálata alapján Bródy András az ellene felhozott vádpontokban nem volt bűnös. Erről szól egy igazolás, mely 1989. november 9-én keletkezett. Bródy András és Volosin Ágoston politikai perének rehabilitációjára 1991-ben került sor. A tanulmány szerzőjének véleménye szerint a rehabilitációk ebben az időszakban „bizonyítékul szolgáltak Ukrajna demokratikus fejlődése visszafordíthatatlanságára, valamint felgyorsították a szovjet totalitárius rezsim bukását” (39. o.).

Miközben a tanulmánykötet darabjai között cikázunk az időrendi sorrend figyelembe tartásával, eljutunk Zubánics László *XX. századi történelmünk hamisítói, avagy hogyan hamisítsunk történelmet?* c. írásához. A *Novini Zakarpattya* c. újságban 1994. december 3-án megjelent cikk elemzése és a következtetések levonása keretbe foglalja a tanulmányt. A kereten belül található téma két részre osztható. Az első részben dokumentumelemzés, a másodikban pedig az események elfogulatlan ismertetése történik. Az említett dokumentumok 1938 novemberében keletkeztek. Az Ukrán Sajtóiroda londoni, illetve brüsszeli kirendeltségének kiadványaiban megjelent cikkek a bécsi döntés következményeit tárgyalták. Ezen dokumentumok fordítását közölte a szerző. A tanulmány szerzője arra a következtetésre jut, hogy „a versailles-i szerződéssel szemben a bécsi döntés egy etnikailag stabil határvonalat húzott meg, olyat, amely a még hamis képet mutató csehszlovák statisztikai adatok tükrében is helytálló” (11. o.). A tanulmány szerzőjének következtetései között szerepel az is, hogy „sem az Ukrán Sajtóiroda, sem pedig az angol lapok nem a hiteles népszámlálási adatokra hivatkoztak” (12. o.), éppen ezért a munka végén a szerző felhívja a figyelmet a hiteles adatközlés fontosságára.

Az időrendi sorrendet továbbra is követve elérkezünk az 1938. október 5. – 1938. november 20. közötti időszak eseményeinek tárgyalásához. Bicsák Péter A *„Rongyos Gárda” harcai 1938-39 között* c. tanulmányában az említett fegyveres alakulat tevékenységét ismerteti. Fegyveres harc, röpiratok kiosztása, csata a derceni erdőben, kapituláció, diplomáciai tárgyalássorozat, a határ-

vonalon átívelő kapcsolatok (a csehszlovák határvédelem ingerlése) – ezek az említett időszak jellemzői. Mindez 1938 novemberében ért véget. Az első bécsi döntés értelmében Ungvár, Munkács és Beregszász községe 1938. november 2-át követően visszakerült Magyarországhoz. Augusztin Volosin kormánya ekkor tette át székhelyét Ungvárról Husztra. Elkészült az ABA-terv, mely a Karpatszka Rusz területének felszabadítását tartalmazta, propaganda-tevékenység és forradalom kirobbantása révén. A terv megvalósítására irányuló törekvések 1938. november 20-án fejeződtek be. Maga a folyamat 1939. március 15-én zárult le. Volosin az utolsó pillanatban kikiáltotta Kárpát-Ukrajna önállóságát, majd emigrált. A magyar seregek elfoglalták Kárpátját, létrejött az új közigazgatási rendszer.

A további eseményeket Dupka György és Pahirja Olekszandr írásai alapján ismerhetjük meg. Pahirja Olekszandr *Kárpátalja problematikája az ukrán felszabadító mozgalom képviselői és a magyarországi katonai-politikai körök közötti tárgyalások tükrében (1943-1944)* c. dolgozatának célja az ukrán-magyar kapcsolatok feltárása. A tanulmány szerzője az Ukrán Nacionalista Szervezet (UNSZ) képviselőinek és az Ukrán Felkelő Hadseregnek (UFH) magyar katonai-politikai körökkel való 1943-44-es tárgyalásait vizsgálja. A szerző arra a következtetésre jut, hogy a három fél közötti párbeszéd a szovjet hadsereg közeledése miatt volt szükségszerű. Kárpátalja problémakörét a tárgyalásokon azért nem említették, mert ez a párbeszéd megszakadásához vezetett volna.

A kárpátaljai autonómiatörekvéseket időrendi sorrendbe állította és jellemezte Dupka György *Elvázott autonómia-törekvések Kárpátalján 1918-1992. Tézisek egy tanulmányból* c. munkájában. A szerző sorra veszi azokat az autonómia-törekvéseket és eredményeiket, melyeket már tárgyaltunk a fentiekben, Volosin Ágoston életútjával kapcsolatosan. Visszanyúl a korábbi eseményekhez és a későbbi időszakhoz is eljut, egészen a független Ukrajna korszakáig.

Dr. Tóth Mihály *Ukrajna nemzetiségpolitikája a jogalkotás és jogalkalmazás tükrében* c. tanulmányában két időszakot különít el az általa tárgyalt téma szempontjából: a függetlenedés folyamatának, valamint az önálló ukrán állam létezésének időszakát. Szót ejt a kisebbségi jogokkal kapcsolatos törvényekről, a nyelvtörvényről, valamint a Nyelvi Charta eredményeiről. Következtetése szerint, ami megfigyelhető Ukrajnában, az „kisebbségvédelem helyett – állammemzet- és államvédelem a kisebbségektől és a kisebbségi nyelvektől.” (86. o.)

A tanulmánykötetben helyet kaptak olyan munkák is, melyek nem az 1938-39-es történelmi eseményekkel foglalkoznak. Az egyik ilyen jellegű munka Ukrajna külpolitikájának főbb irányvonalait taglalja. Megtudhatjuk, hogy a közép-európai együttműködés rendszerében Ukrajna miért nem vált a szomszédos országok egyenrangú partnerévé, valamint azt is, hogy ennek függvényében

milyen lehetőségekkel bír az ország (*Єва Кіиу: Зовнішня політика України у центральноевропейському регіоні*). Majd betekintést nyerhetünk abba a folyamatba, miként alakult Magyarország külpolitikája a rendszerváltást követően, és milyen következményekkel járt az ország számára a NATO-tagság, később az Európai Unióhoz való csatlakozás (*Іllár Крістіна: Magyarország külpolitikája a rendszerváltástól napjainkig*). Olvashatunk egy tanulmányt, mely elénk tárja az első bécsi döntés meghozatalának körülményeit a diplomáciai levelezések és tárgyalások tükrében (*Тімея Кулчар: “Закарпатська карта” у планах європейських держав у 1938 році*).

A kötet olvasása közben megismerkedhetünk a hajdani Ugocsa vármegye nemzeti viszonyainak részleteivel (*Міхók Річард: Немцетісегі візньоньог Угочса вярмегьєбен*). Megtudhatjuk, hogy az említett területen bizonyos települések királyi adománylevelet kaptak, és azt is, hogy a lakosok miképpen éltek a kiváltságokkal.

A kötet továbbá két tanulmányt tartalmaz, mely Kárpátalja zsidó lakosságának problémakörével foglalkozik. Halász József *Ungvár lakossága a XVI-XIX. századokban* c. írásában beszámol az ungvári zsidó közösség a hitbeli, kulturális, valamint a társadalmi életének élénkítését szolgáló szervezetek létrejöttéről. A szerző szerint „a zsidók több évszázados jelenlétükkel kétségtelen a város lakosságának szerves részét képezték, és aktív részt vállaltak a helyi gazdasági és kulturális életben” (99. o.). Doma István *A kárpátaljai zsidóság XX. századi története* c. munkájában népszámlálási adatokra támaszkodva számol be a zsidó lakosság létszámáról, ismerteti az 1942-ben hozott zsidótörvények következményeit az Ungváron és Órdalmán élő zsidó családokra nézve.

Ez a gyűjtemény bizonyítja, hogy a helytörténeti jellegű kérdések felvetése ma is időszerű. A tanulmánykötet révén az eddig kevésbé ismert történelmi események olyan részletei kerültek előtérbe, melyek a *közös múlt* „*fehér foltjai*” helyett színes eseménysorozatok kiemelt mozzanataivá váltak.

(A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”. Szerk.: Zubánics László. Intermix Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2011, 189 o.)